

جایگزین نوین شرعی

کارمزد در قرض‌الحسنه

مطابق فتوای مراجع عظام تقلید

حجت‌الاسلام والمسلمین عباس نیاکان (کازرونی) / بخش اول

صدقه دادن و انفاق کردن به محتاجان و برادران دینی است، ولی با استفاده از روایات جایگاه قرض بهتر شناخته می‌شود و معلوم می‌شود قرض دادن کامل‌ترین فرد قرض‌الحسنه قرآنی است، یعنی بالاتر از صدقه دادن.

امام صادق علیه السلام: «لَنْ أَقْرِضَ قَرْضًا أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَصِلَ بِمِثْلِهِ،» اگر به کسی قرض بدهم، محبوب‌تر است نزد من تا به همان مقدار به او بخشش کنم (ثواب‌الأعمال ج ۴ ص۱۶۷).

تشکیلاتی که اجرایی کردن این امر مهم را عهده‌دار شده است، صندوق‌های قرض‌الحسنه است، اما صندوق‌ها برای تأمین هزینه‌های خود با چالش روبرو شده‌اند.

هزینه‌های صندوق قرض‌الحسنه عبارتند از: هزینه‌های پرسنلی، هزینه‌های اداری، استهلاک ساختمان، هزینه‌های آب، برق، گاز، تلفن، نرم‌افزار و سخت‌افزار کامپیوتری و امثالهم.

راهکار مشترکی که همه صندوق‌ها برای تأمین هزینه‌های خود از آن بهره‌گرفته‌اند اخذ کارمزد از قرض گیرنده است، اما به دلیل اینکه فقهاء هم در اصل گرفتن کارمزد و هم در نحوه گرفتن آن نظرات متفاوتی دارند، همین باعث شده که کارمزد به یکی از پر چالش‌ترین مسائل در حوزه قرض‌الحسنه تبدیل شود، برای حل این مشکل ایده‌های فراوانی پیشنهاد شده است، اما به نظر می‌رسد تا الان ایده‌ای که با آن بتوان مشکل را حل کرد و مورد تأیید همه مراجع باشد، ارائه نشده است؛ لذا تلاش‌های گسترده‌ای در این زمینه انجام گرفت و به لطف الهی راهکاری مناسب ارائه شده است و آن استفاده از طرح شرعی(بیع سلف طلا) است، که هم مشکل تأمین هزینه‌ها را حل می‌کند و هم مورد تأیید همه مراجع عظام تقلید می‌باشد.

چکیده یکی از مهمترین و نیکوترین اعمالی که در فرهنگ اسلامی ما به شدت مورد تشویق و توصیه قرار گرفته، موضوع قرض‌الحسنه است، قرض دادن و قرض گرفتن از دیرباز در زندگی انسان‌ها به شکل‌های مختلف وجود داشته است، و با گسترش جوامع و ایجاد دولت‌ها و حکومت‌ها، موضوع مدیریت و ارائه راهکار برای تأمین مالی آن (در سطح فردی و جمعی) بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. فرهنگ اسلامی ماکه به‌نوعی داعیه‌دار گسترش ارزش‌های انسانی و اخلاقی در جامعه بوده، در این مورد توجه خاصی به آن داشته است.

بارها در متون و روایات اسلامی در مورد جایگاه قرض‌الحسنه صحبت شده است. براساس این روایات یکی از خداپسندانه‌ترین حرکات که یک مسلمان در حق مسلمان دیگری می‌تواند انجام دهد، این است که گره‌ای از کار او بگشاید، دل او را شاد و باعث رضایت پروردگار عالمیان شود، و این کار با قرض دادن حاصل می‌شود، لذا خداوند قرض دادن به بندگانش را، قرض دادن به خودش معرفی کرده است،

قرآن کریم: ﴿مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْطِئُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ (بقره/ ۲۴۵)؛ کیست که به خدا قرض نیکو دهد، تا خدا بر آن چند برابر بیفزاید؟ خداست که تنگدستی دهد و توانگری بخشد و شما به سوی او باز گردانده می‌شوید.
و در آیه دیگری می‌فرماید: ﴿وَ أَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾ (زمل/ ۲۰) و به خدا قرض نیکو دهید.

هرچند نمی‌توان گفت، معنی قرض‌الحسنه در قرآن با معنی قرض‌الحسنه‌ای که در حال حاضر به صورت خاص استعمال می‌شود، یکی است، قرض‌الحسنه در قرآن به معنی کمک کردن، قرض دادن،

یا تنزل قیمت مالی که به وام داده شده اثری در تعهد وام گیرنده به رد مثل ندارد؛ زیرا در قرض نیز مانند همه دادوستدها امکان بالا و پایین رفتن ارزش کالاها و قدرت خرید پول وجود دارد. طرفین با ملاحظه این خطر‌ها به انجام معامله توافق می‌کنند؛ به همین دلیل ماده ۶۵۰ قانون مدنی تصریح می‌کند: «مقترض باید مثل مالی را که قرض کرده است را رد کند، اگرچه قیمت آن مال ترقی یا تنزل کرده است». پس با وجود این، چنانچه هنگام تأدی به دین، مثل مالی که به قرض داده شده نایاب باشد و مدیون نتواند به تعهد اصلی خود نسبت به تهیه مثل، عمل کند ناچار باید قیمت یوم الرد آن مال را بپردازد» (شهیدی، مهدی، حقوق مدنی۶ عقود معین، ص۱۲۴)

• **ربا، بزرگترین خطری که همیشه قرض را تهدید می‌کند.**

مسأله ۲۲۸۳ – «اگر کسی که قرض می‌دهد، شرط کند که زیادت‌ر از مقداری که می‌دهد بگیرد، مثلاً یک من گندم بدهد و شرط کند که یک من و پنج سیر بگیرد، یا ده تخم مرغ بدهد که یازده تا بگیرد، ربا و حرام است؛ بلکه اگر قرار بگذارد که بدهکار کاری برای او انجام دهد، یا چیزی را که قرض کرده با مقداری جنس دیگر پس دهد، مثلاً شرط کند یک تومانی را که قرض کرده با یک کبریت پس دهد، ربا و حرام است و نیز اگر با او شرط کند که چیزی را که قرض می‌گیرد به‌طور مخصوص پس دهد، مثلاً مقداری طلای نساخته به او بدهد و شرط کند که ساخته پس بگیرد، باز هم ربا و حرام می‌باشد. ولی اگر بدون این‌که شرط کند،

• **هفته‌نامه افق حوزه ■ شماره ۸۹۶ ■ دوشنبه ۳۰ شهریور ۱۴۰۵ ■ ۹ ربیع‌الثانی ۱۴۴۸ ■ ۲۱ سپتامبر ۲۰۲۶ ■ شماره اول**

• مقدمه

یکی از کارهای خداپسندانه‌ای که می‌تواند گره‌ای را بگشاید، غبار غم از چهره غم‌دیده‌ای برداید، دلی را شاد کند و اسباب خرسندی خداوند سبحان را به ارمغان آورد، قرض دادن است. اهتمام بدین مهم به‌گونه‌ای است که خداوند، وام دادن به بندگانش را، قرض دادن به خودش به حساب آورده است.

• اهمیت قرض دادن از دیدگاه قرآن

قرآن کریم: ﴿مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْطِئُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ (بقره/ ۲۴۵) کیست که برای جلب خوشنودی خدا «به نیازمندان» قرض‌الحسنه بپردازد، تا آن را برایش چندین برابر بیفزاید؟ و خداست که [روزی را] تنگ می‌گیرد و وسعت می‌دهد؛ و [همه شما را برای دریافت پاداش] به سوی او بازمی‌گردانند.
قرآن کریم: ﴿مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ﴾ (حدید/ ۱۱)؛ کیست که برای جلب خوشنودی خدا به [نیازمندان] وامی نیکو بدهد تا خدا آن را برای او دو چندان کند و او را پاداشی باارزش باشد؟.

قرآن کریم: ﴿إِنْ تَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ شَكُورٌ خَلِيمٌ﴾ (تغابن/ ۱۷) اگر برای جلب خشنودی خدا به نیازمندان وام نیکو دهید آن را برای شما دوچندان می‌کند و شما را می‌آمزد و خدا عطا کننده پاداش فراوان در برابر عمل اندک و بردبار است.

قرآن کریم: ﴿وَ أَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا﴾ (زمل/ ۲۰) و برای جلب خشنودی خدا به نیازمندان وام نیکو بدهید.

• اهمیت قرض دادن از دیدگاه روایات

رسول خدا صلی الله علیه و آله: «وَ مَنْ أَقْرِضَ أَحَادَ الْمُسْلِمِ كَانَ لَهُ بِكُلِّ دَرْهَمٍ أَقْرَضَهُ وَزَنْ جَبَلٍ أَحَدٍ ، مِنْ جِبَالِ رَضْوَى وَ طُورِ سَيْئَاءَ حَسَنَاتٍ وَ إِنْ رَفَقَ فِي فِی ظَلَمِهِ تَعَدَّى بِهِ عَلَى الصِّرَاطِ كَالْبُرْقِ الْخَاطِطِ الْأَلَمَعِ يَغْتَرِّحُ حِسَابَ وَ لَا عَذَابَ». (وسائل الشیعه، ج ۱۳، ص ۸۸) کسی که به برادر مسلمانش قرض دهد، به‌اندازه هر درهمی که به او می‌دهد به بزرگی کوه احد و کوه‌های رضوی و طور سیناء برای او پاداش‌هایی هست و اگر در مورد گرفتن طلب خود با آن مؤمن مدارا کند همانند برق خیره کننده و درخشان بدون حساب و عذاب از روی پل صراط بگذرد.

رسول خدا صلی الله علیه و آله: «أَلَفَ دَرْهَمٍ أَقْرِضْهَا مَرَّتَيْنِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَتَصَدَّقَ بِهَا مَرَّةً». (تهذیب، ج ۲، ص۶۱) اگر هزار درهم از مالم را دوبار به برادران دینی قرض‌الحسنه بدهم، نزد من بهتر از آن است که همه آن را یک باره در راه خدا انفاق کنم.

رسول خدا صلی الله علیه و آله: «مَنْ أَحْرَى اللَّهُ عَلَى يَدِهِ فَرَجًا لِمُسْلِمٍ فَزَجَّ اللَّهُ عَنْهُ كُرْبَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ» (امالی شیخ طوسی) کسی که به دست او گشایش در کار برادر مسلمانش حاصل شود، خداوند غم و غصه دنیا و آخرت او را برطرف خواهد فرمود.

خود بدهکار زیادت‌ر از آنچه قرض کرده پس بدهد اشکال ندارد بلکه مستحب است، «(امام خمینی رحمته الله علیه) «آنچه در این میان از اهمیت فراوانی برخوردار است، توجه دقیق و محتاطانه به اموری است که ممکن است عقد پاک قرض‌الحسنه را در دام قرض ربوی گرفتار نمایند.» (بیدار)

از سوی دیگر، ربا به شکل عجیبی در قراردادهای مختلف مالی نفوذ کرده و آنها را آلوده می‌کند.

حضرت علی علیه السلام: «ای گروه تجارا! اول فقه بیاموزید، سپس تجارت کنید. به خدا قسم! جریان ربا در این امت، پنهان‌تر از حرکت مورچه بر سنگ سیاه است» (کلینی، ۴: ۷، ج ۵، ص ۱۵۰)

آیات و روایات فراوانی به شدت ما را از ربا بر حذر می‌دارد؛

در آیات می‌خوانیم:

قرآن کریم: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِنِّ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ (بقره/ ۲۷۸) ای اهل ایمان! از خدا پروا کنید، و اگر مؤمن [واقعی] هستید آنچه را از ربا [بر عهده مردم] باقی مانده رها کنید.

قرآن کریم: ﴿فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِخَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ زُجُجٌ أَمْوَالُكُمْ لَا تُنْفِلُوهَا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ (بقره/ ۲۷۹) و اگر چنین نکردید [و به رباخواری اصرار ورزیدید] به جنگی بزرگ از سوی خدا و رسولش [بر ضد خود] یقین کنید؛ و اگر توبه کردید، اصل سرمایه‌های شما برای خود شماست [و سودهای گرفته شده را به مردم بازگردانید] که در این صورت نه ستم می‌کنید و نه مورد ستم قرار می‌گیرید.

قرآن کریم: ﴿الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكِ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا التَّبَعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَ حَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ (بقره/ ۲۷۵) کسانی که ربا می‌خورند [در میان مردم برای امور زندگی خود] به پای نمی‌خیزند، مگر مانند به پای خاستن کسی که شیطان او را با تماس خود آشفته حال کرده [و تعادل روانی و عقلی‌اش را مختل ساخته] این بدان سبب است که آنان گفتند: خرید و فروش هم مانند ریاست. در حالی که خدا خرید و فروش را حلال، و ربا را حرام کرده است. پس هر که از سوی پروردگارش پندی به او رسد و [از کار زشت خود] بازایستد، سودهایی که [پیش از تحریم آن] به دست آورده، مال خود اوست، و کارش [از جهت آثار گناه و کیفر آخرتی] با خداست.

قرآن کریم: ﴿يُحَقِّقُ اللَّهُ الرِّبَا وَ يُزِيلُ الصَّدَقَاتِ وَ اللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ﴾ (بقره/ ۲۷۶) خدا را با نابود می‌کند، و صدقات را فزونی می‌دهد؛ و خدا هیچ ناسپاس بزه‌کاری را دوست ندارد.

قرآن کریم: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ (آل عمران/ ۱۳۰) ای اهل ایمان! ربا را که سودهای چند برابر است نخورید، و از خدا پروا کنید تا رستگار شوید.

ادامه در صفحه ۲